

Sulitjelma kirke og kobbersmeltehytten.

Foto: Sulitjelma historielags fotosamling.

Spåmannsslekten og sagnet om Sulitjelma

Av Wenche Spjelkavik

Sagnet om Sulitjelmas tilblivelse og undergang er kjent for de som har vokst opp i gruvebyen, men også langt utenfor stedet. Særlig huskes spådommen om at hvis spiret ble satt på kirketårnet, så skulle Sulitjelma ”gå under”. Kirken fikk aldri spir, og sagnet har holdt seg levende. Hvem spåmannen var, ble glemt.

Sagnet om Sulitjelmas fremtid har i den lokale fortellertradisjonen vært knyttet til en person, oftest uttalt som ”en same”. Noe navn på denne personen har ikke vært allment kjent. Sagnet har vært fortalt som en hendelse som virkelig har skjedd, og ikke en oppdiktet fortelling. Det ikke kjent at andre historier og sagn har levd i folkeminnet i dette området.

Sagnetets overlevelse

Det er ikke uvanlig at gruvesamfunn har et sagn om hvordan en same tilfeldig fant malmen, eller om en reinokse som sparket bort mosen og avdekket et verdifullt metall. I Sulitjelma var det samens Mons Andreas Pedersen som fant malmen ca 1858. I eldre minnemateriale nevnes en sjelden gang navnet ”Jungen” på samens som ga Sulitjelma sagnet om kirkespiret og stedets undergang.

At sagnet har holdt seg levende i folkeminnet frem til i dag, er ikke så underlig. Skjebnen til gruvesamfunn som lever av å produsere metaller er uløselig knyttet til internasjonal politikk, og til børsmotinger på valuta og metaller, og dermed til økonomiske opp- og nedture. Ikke minst har politiske hendelser ute i den store verden påvirket livet i en nordnorsk gruveby. For eksempel medførte utbruddet av 1. verdenskrig en eventyrlig oppgang i prisene på kobber og svovelkis. Gruveselskapets milliongevinst ble synlig for folk gjennom at jernbanen i 1915 ble forlenget med 10 km, fra Hellarmo og inn til smeltehytta i Fagerli. Det ble bygget et helt nytt arbeiderstrøk med

arkitekttegnede boliger i Glastunes. I november 1918 var krigen over, og markedet for produktene var plutselig borte. De 1545 arbeiderne sto overfor massive oppsigelser. I oktober året etter, var det 420 arbeidere tilbake i jobb.¹ Da ble nok sagnet hentet frem og frisket opp av de som ble rammet. Slike plutselige vendinger i gruvedrift og økonomi fikk folk repetert nesten hvert eneste tiår, frem til gruvedriften i Sulitjelma ble nedlagt i 1991. Det har altså vært mange situasjoner der arbeidsfolk har trukket fram sagnet om samene som så Sulitjelma bli bygget, og også stedets undergang. Hvem spåmannen var ble glemt, også når dette ”synet” skulle ha funnet sted. Denne artikkelen har som mål å forsøke å kaste nytt lys over spådommen og spåmannen.

Kirkens og gruveselskapets forhold til spådommen.

Johannes Aanderaa kom til Sulitjelma som kallskapellan i 1915. Etter to år i gruvebyen skrev han en skildring av stedet: *For ca. 60 -70 år siden, fortelles der, stod der en fremsynt fjeldfinn på Sulitjelmatoppen og så utover Sulitjelmadalen. (..). Dernede i liene med det saftige græs og den frodige skog hadde han i mange år hat som en fast station. Der var et ypperlig beite for renen, og der var nok av fisk i elvene og av rype oover i skogen. Og der hersket han omtrent alene. Men mens han står der og ser utover sit kongerike, går der en sælsom fornemmelse gjennom ham, han blir synsk og ser ind i fremtiden: Oover Langvandet kommer store båter fossende uten årer og seil. Skogen blir borte, og store hus reiser sig indover langs vandet. Der hvor før renflokkene hadde sine stier, der vrimler det av mennesker. De graver sig ind i fjeldene og henter frem et kostbart metal. Alt blir forandret, og der hersker travlhet og velstand. Der bygges også en kirke, men da spiret blir reist på denne, er alt på sit høieste. Fra da av begynner det at gå tilbake. Slik gjengir folk, med forskjellige variationer, det syn ind i fremtiden som en fjeldfinn skulde ha hat, længe før kobberforekomstene her blev opdaget.*²

I 1899 sto Sulitjelma kirke ferdig bygget. Presten Aanderaa skrev om kirkebygget at det merkelig nok ble bygd på et så værhardt sted at man ikke turte å bygge kirketårnet så høyt som det opprinnelig var tenkt. Tårnet ble kortet ned med fire meter, og dette hadde blant folk blitt tolket å ha bakgrunn i sagnet. At kirken fikk kors på tårnet, og ikke spir, nevnes ikke av Aanderaa.³

Kirken ble innviet med stor festivitas, men, ikke uten at spådommen kastet sine lange skygger inn blant de troende. Sogneprest Olaf Amundsen i Skjerstad hadde skrevet tekst til en kantate som ble fremført under innvielsen. Gruveselskapets direktør, Emil Knudsen, hadde komponert musikken og var selv solist. Og i et av versene som direktør Knudsen sang het det: *Et sagn fra gammelt går langs fjellets sider, og breder seg i disse bygder ut, at borte er for evig malmens tider, når bygges her et hus for himlens Gud.(..)*⁴

Sagnet og spåmannen i folkeminnet

I memoarene etter gruveingeniør Fredrik Carlsson finnes det en historie fortalt av en gruvearbeider i Sulitjelma, Frants Holmstrøm. Holmstrøm kom fra Arjeplog og arbeidet i Sulitjelma fra 1891 og til 1935. Han fortalte: *Kristine Jungen i Fagerli, var kokke og gammeljomfru. Det var hennes farfar som stod i Bursi og så syner. Han så at Sulis skulle bli befolket som en stor by med lys og hus, og dampbåter på vatnet som drog prammer efter sig, og han så kirken bli reist. Men hvis også spiret ble reist hadde Sulis vært på det beste og skulle gå tilbake. Han så tre smelthytter blev bygget og den tredje skulle stå på Sandnes og den skulle eksplodere og legge stedet øde og mange liv gå tapt - og da skulle det gå att og ned for Sulis.*⁵

Det spesielle ved Frants Holmströms gjengivelse av spådommen, er opplysningen om at det skulle bygges tre smeltehytter. Det ble bygget tre smeltehytter i Sulitjelma, og den siste ble bygget på Sandnes og stanset 3. februar 1987 ved en eksplosjon!⁶ Det markerte slutten på kobbersmelting i Sulitjelma. Spådommen sa også at stedet skulle legges øde og mange liv gå tapt. Stansen i kobbersmeltingen medførte riktig nok at det gikk raskt nedover med gruvedriften. Dette skyldtes at man nå måtte selge kobberkonsentrat, som var vesentlig mindre betalt enn ”blisterkobber” fra smeltehytta. I tillegg var markedet for svovelkis helt borte da smeltehytta stanset. Fra gruvedriften startet i 1887 og til nedleggelsen i 1991, hadde ca 120 mennesker mistet livet i arbeid. Om stedet blir lagt øde, vet vi ikke ennå.

Holmström sa at spåmannen var ”farfar” til Kristine Jungen, uten å forklare noe nærmere om hvordan han kunne vite det. Noe navn på farfaren visste han antakelig ikke. Første gang jeg hørte et navn på spåmannen var en sommerkveld midt på 1970-tallet, på svensk side av Sulisfjellene. Det var Lars Ranberg (f. 1903) i Stenudden ved Tjeggelvas, som fortalte om *Jungen* og spådommen om Sulitjelma. Jungen hørte til i Mavas sameby. Slekten var nå utdødd, og man kjente ingen etterkommere på svensk side. I barndommen hadde Lars ofte hørt om Jungen og at han hadde sett en dampende orm slynge seg både til vanns og til lands opp gjennom Langvassdalen. Dette hadde man tolket til å være dampbåtene på Langvatnet og jernbanen.⁷

Lars Erik Ruong (1937 – 2007) var selv vokst opp i Mavas, og hadde vært reindriftsutøver i mange år. Han var kjent som lokalhistoriker med stor kunnskap om områdene som grenser mot Sulitjelma. I en samtale med Ruong i 1995, fortalte han at i mange år etter *Jungens* død, stod hans vandringsstav som et monument i en steinørken på fjellet øst for Mavas. Den hadde stått der i mange, mange år, tært av vær og vind, til fremmedfolk kom inn i området rundt 1920 og brukte staven som bålved.

Nomaden Peder Nilsson Ruong (f. 1889) fortalte i 1940 om flere kjensfolk man besøkte under oppholdet med reinen på norsk side av grensen. Han nevner *Klihpa Jáuna* (Jonas Klippen).⁸ *Han var son av Junga, han som såg hva andra människor inte kunde se, bl.a. hur Sulitelmas gruvsamhälle skulle växa upp på en plats, där det då fanns endast en liten lappkåta.*⁹

Ut fra hva fortellingen til Nilsson Ruong og kallskapellan Aanderaa, skulle sjamanens spådom/fremsyn ha skjedd lenge før malmen ble oppdaget, altså før 1858. Dette endrer på den generelle oppfatningen om at ”synet” samene hadde ble fremprovosert i møtet mellom reindrift og starten på gruvedriften i Sulitjelma.¹⁰ I nyere litteratur om samisk religion og sjamanisme, fremkommer det at samenes noaider var kjent for å kunne se inn i fremtiden (prekognisjon). Fremsyn beskrives som evnen til å forutsi hendelser, eller fremtidige tilstander som ikke beror på sannsynlige prognoser. Denne egenskapen blant urbefolkningen i nord var velkjent helt fra sagaskrivningens tid.¹¹ Et fremsyn var ikke noen forbannelse, ved å kjenne til dette fremsynet kunne en også forhindre at ting skjedde. I spådommen om Sulitjelma lå det en advarsel mot å sette spir på kirken. Det måtte bety at om man lot det være, ville ikke stedet ”gå under”.

Oppdagelsen av en noaide

I kildene som har vært gjennomgått, forelå det forslag på to ulike personer som spåmann. Det gjensto å undersøke hvem disse personene var og deres livsløp før malmfunnet i 1858. Den første var ”farfar til gammeljomfru Kristina Jungen”¹². Han het Jon Andersson Ljung f. 1782 i Mahasvuoma lappby. Den andre skulle være far til *Klihpa Jáuna* (Jonas Klippen)¹³. Påstanden var en forveksling av slektskap, men det viste seg at Jon Andersson Ljung var Jonas Klippens morfar. En forklaring på forvekslingen kan skyldes at Jungen-navnet var knyttet til Jonas Klippen, men at man ikke kjente slektsforholdene bakover i tid.

Det viste seg altså at Jon Andersson Ljung var fellesnevner for alle som mente å vite hvem spåmannen var. I en slektsoversikt basert på kirkebøker og husforhør i Arjeplog fant jeg Jon Andersen Ljung, men i tillegg også hans opphav.¹⁴ Det ble en spesiell oppdagelse. Det viste seg at hans far, Anders Andersson Antack, var noaide/sjaman. I følge nedtegnelser av Eva Lundmark i Jäckvik, var Antacks sjamanistiske evner kjent i store deler av Pite Lappmark.¹⁵

Antack var født i 1739 og innflyttet til Mavas i 1772 for å arbeide som dreng i reindriften.¹⁶ I 1776 giftet han seg med Karin Jonsdtr og dette året ble paret registrert som bosatt ved Langvatn i Sulitjelma.¹⁷ Jeg antar at de drev med reindrift, og siden de ikke hadde eget skatteland i Mavas, flyttet de til Langvatn. Her kunne de drive med intensiv reindrift for selvhushold, uten konflikt med de etablerte reineierne. På denne tiden var det i tillegg stor utflytting fra Mavasområdet, på grunn av uår med store snømengder og etter hvert også massiv ulveplage.¹⁸

Antack var altså omtalt som sjaman. Hva innebar det? I følge en artikkel om noaiden i samisk tradisjon sies det at *sjamanens primære oppgave er å etablere kontakt med maktene og enten alliere seg med dem for å oppnå ønskede formål, eller å bekjempe dem på grunn av deres farlige krefter og innflytelse. Sjamanen engasjerer seg ikke først og fremst fordi han føler lyst til det, men fordi der er noen som trenger hans hjelp og ber ham om å bruke sin innsikt for individets eller fellesskapets velferd. Nytteverdien ved å ha en sjaman tilgjengelig kunne dermed være stor og han ble behandlet med både respekt og verdighet av de som gjorde bruk av hans tjenester.*¹⁹

To historier som er bevart om Antacks evner som noaide passer godt inn i beskrivelsen av sjamanens primære oppgaver, og at han ikke handlet på vegne av seg selv, men for fellesskapet. Historiene ble nedskrevet av Eva Lundmark i Jäckvik.²⁰ Den første historien forteller om da det brøt ut en smittsom klovtsykdom i Antacks reinflokk. Også reinflokkene til de andre samene i siidaen ble smittet og syke. Det ble stor fortvilelse, og samene ba da Antack om å ta i bruk sine trolldomskunster. Antack vegret seg lenge, men til sist tok han sin spåtromme med og gikk opp på fjellet der reinen var samlet. Dette hente en fin sommerdag med sol fra skyfri himmel. Der oppe på fjellet så de andre at Antack slo på tromma. I neste øyeblikk fikk de se en liten sky komme seilende over himmelen og legge seg rett over reinflokken. Plutselig hørtes drønn av torden, og et lyn slo ned midt inne i reinflokken. Reinen sprang i villelse og frykt fra stedet. Da folket fikk samlet reinflokkene igjen, var det ikke spor å se av klovsyken.

Den andre historien handler om da Antack demonstrerte sine spesielle evner på en marknad i Arjeplog. Under marknaden i Arjeplog hadde en flokk samer oppsøkt Antack og bedt han om å delta i brytekamp med en svær svenske, som plaget og hetset samene. Antack gikk motvillig med på dette, men da måtte de andre samene love å hjelpe ham. Hvis de så at han ikke kunne vinne kampen, skulle de rope; *Manne Stuor-Antack nau stimpala? (Hvorfor snubler Stor-Antack?)* Tiden for brytekampen kom, og snart fikk den svære svensken et overtak på Antack. Så ropte kameratene sin lekse i kor, slik Antack hadde lært dem, og Antack ble så sterk at han kastet svensken over taket på et lite hus i nærheten. Etter denne hendelsen fikk plassen der brytekampen foregikk navnet ”Antackbakken”.²¹

Fire år etter at Antack og Karin etablerte seg i Sulitjelma, i 1780, hadde de igjen flyttet på seg, og nå til områdene øst for Vassbotnfjell.²² Antack og Karins første sønn, Jon, ble antakelig født her i 1782. Jon var den eneste av Antacks barn som tok etternavnet Ljung/Jung. Jon ble konfirmert i Saltdal i 1800. I kirkeboka har presten skrevet: *Lap Jon Andersen, tjener på Pothus, 18 år. Vet meget om herrens vilje, tror han er en god kristen.*²³

To år etter at Jon ble konfirmert døde faren, Antack, på Saksenvikfjell. Han ble begravd i Saltdal, langfredag i 1802.²⁴ Antack og Karin fikk syv barn, hvor seks levde opp. Av disse ble to barn gift i Saltdal, og to i Skjerstad. Jons yngste bror Pål ble gift i Mavas i 1813, året etter ble han myrdet ”ved det norske fjellet Saulo”.²⁵ Jons yngste søster, Anna, ble gift i Saltdal og flyttet til Skjønstådal like ved Sulitjelma. Der fikk hun en stor etterslekt, hvor flere bor i Sulitjelma og Fauske i dag. Hun var blant annet bestemor til Johan Fjeld, som Fjeld-gruva i Sulitjelma er oppkalt etter.²⁶

Jung-slektens forhold til Sulitjelma

Om det var sjamanen Antack, eller hans sønn Jon Andersson Ljung, som så gruvebyen Sulitjelma vokse frem, får vi aldri vite. Det kunne vært sjamanen Antack som hadde synet, mens det var sønnen Jon som formidlet det videre, og dermed fikk spådommen knyttet til seg. Både far og sønn hadde bodd ved Langvatnet i Sulitjelma og livberget seg og familien her. Skulle den detaljerte fortellingen om hva spåmannen hadde sett bli husket, måtte slekten på en eller annen

måte forbli knyttet til Sulitjelmaområdet. Jeg har valgt å følge Jons livsløp og deretter hans etterkommere, for å søke et svar på hvordan spådommen kunne bli husket fra ”lenge før kobberforekomsten ble funnet” og frem til våre dager.

Jon giftet seg første gang 25 år gammel i 1807 med Elin Nilsdtr fra Lairö. Kort tid etter døde Elin, bare dager etter at hun fødte sønnen Nils Ljung. Barnet ble satt bort til Carl Wallström og hustru Sophie i Båtsjaur utenfor Arjeplog, der han i følge kildene fikk en god oppfostring. Blant annet ble Nils sendt til Pitheå apologistkola (regnskapsskole).²⁷ Jon giftet seg på nytt i 1808, dette ekteskapet var barnløst. Jon ble enkemann igjen i 1822, og giftet seg for tredje gang i 1823 med Maria, en halvsøster til sin første hustru. Maria Nilsdotter var 16 år yngre enn Jon, født 1798 i Lairö. Hennes mors familie var reindriftsnomader som i generasjoner hadde flyttet til Sulitjelmafjellene og ble ansett som ”rike”.²⁸ Marias far kom derimot fra ytterst fattige kår i Arjeplog by, men etter kun ett år ved Arjeplogs lappskola, kunne han både lese og skrive, og i tillegg Luthers Katekisme, trosbekjennelsen og hustavlen utenat.²⁹ Vi vet ikke om Jon Ljung hadde gjennomgått noen skole, men hans kone Maria var nok lese- og skrivekyndig etter undervisning av sin far. Opplæring i kristendommen medførte ikke at samene automatisk la bort sin gamle tro og tradisjoner. Særlig samene i Norrvästerbyn (Mavas) møtte sjelden opp i kirken, selv om de hadde strenge pålegg om dette. I boken om Arjeplogs lappskola beskrives kristendoms-kunnskapene blant samene herfra som ”svagt grundade” og ”klene” (dårlige).³⁰

Jon og Maria fikk fire barn, Karin født i 1823, Per i 1825, Andreas i 1834 og Kristina i 1839.³¹ Hvordan barna i familien gjorde seg bemerket er ikke kjent, men i boken om Arjeplogs lappskola står det at i *Mahasvuoma lappby lär ha funnits några bröder Ljung som varit mycket begåvade och småningom flyttat til Norge*³². Dette må ha vært Jons sønn fra første ekteskap, Nils Ljung, samt Jons og Marias sønner, Per og Andreas. Det er ellers ikke funnet opplysninger om familien før i 1829. Da er Jon og Maria stevnet som vitner til et drap som skjedde i Dieckagåhpe, i fjellet like overfor Bottenvann i Saltdal. I rettsavhørene som fulgte denne saken ble ikke Jons familie oppgitt som medlemmer av de to ”kåtalag”, som hadde rein i området da drapet skjedde.³³ Det tyder på at de arbeidet som reingjetere og tjenestefolk for andre samer. De kan også ha vært ”husmenn” under andre som hadde bygslet beiteområdene.

Da sønnen Andreas ble født i 1834, oppga de Langvatn i dagens Sulitjelma, som bosted. Fem år senere, i 1839, ble datteren Kristina født. Begge barna ble døpt i Saltdal, og presten noterte at de fortsatt bodde ved Langvatn.³⁴ I protokoll for ”Skoleholderen i Strandens district” (Fauske) for året 1840 – 41, står det: *Langvasdal. John Andersen og Qvinde. NB. Han er norsk Lapmand, der er født og opdragen, og confirmert i Saltdalens Menighed, men har i midlertid omvanket paa fjeldene nogen tid og vogtet rensdyr. (...) Han har nu nedsat sig øverst i Langvasdalen, og nære sig av fædrift.*³⁵

Vi må anta at de også hadde noen rein da de ble bofaste i Fagerli, ved Langvatnets østre ende.³⁶ Vi vet ikke nøyaktig hvor de bodde, kanskje på samme sted som Jons foreldre hadde hatt tilhold i 1770-åra. Antakelig var det Jon og Maria som ga navn til ”Reinhagen” inne i Fagerli. Reinhagen er et stedsnavn i bruk i Sulitjelma, den dag i dag. Hvor lenge de bodde i Sulitjelma vet vi ikke, siste gang kildene forteller at de bor her er i skoleholderens protokoll, der den eldste datteren Karin ble registrert som skoleelev i 1840 – 1841. På dette tidspunktet er Jon blitt nesten 60 år gammel, men har ennå småbarn på 2 og 6 år. Trolig gikk de tilbake i den nomadiserende reindriften, for da rydningsbrukerne etablerte seg i Fagerli og Sandnes i 1848, ser det ut til at Jons familie er borte.

Maria døde sommeren 1858, og fem år senere ble Jon innlosjert til forpleining hos Olina Olsdtr og Aanen Olofsson, i Bottenvann. Jon var da 81 år, og nesten helt blind. I gårds- og slektshistorien for Saltdal står det: *Jon Anderssens sønner som begge drev med reindrift, hadde avtalt med Aanen om forpleining av faren i 1863. Men i 1865, på grunn av uhell i næringen, mente de å ikke kunne betale lenger. Derfor hadde Aanen søkt fattigvesenet i kommunen om støtte til forsørgelse av Jon. Ved undersøkelse i Arjeplog, ble det opplyst at sønnene burde kunne betale for seg. Heimsendelse ble vurdert, men årstida var ugunstig, og Jon hadde dårlig helse. Kommunen søkte om refusjon fra Stiftsdireksjonen, men fikk avslag ettersom Jon hadde hjemstavnsrett i Saltdal etter to års opphold.*³⁷

Til slutt hadde Per og Andreas likevel hentet sin gamle far og tatt ham med over grensen. I kirkebok for Arjeplog står det at han døde i Mahasvuome den 10. oktober 1867, 85 år gammel. Jon ble begravd i Arjeplog 4. desember samme år. Han ble oppgitt som enkemann, ”fattig” og død av ”hög ålder”.³⁸

Siste gang kildene nevner Jon Andersson Ljung i forbindelse med Sulitjelma, hadde det gått nesten 40 år siden han døde. Det må bety at han var en person som hadde gjort seg bemerket, og ble husket. Da forhandlingene om kommunegrensen mellom Saltdal og Fauske pågikk i årene 1903 – 1909, skal et vitne ha påvist hvor Jon og familien hadde bodd i Sulitjelma, før bureiserne kom og lenge før gruvedriften startet.³⁹

Barn i reindriften og barnebarn ved gruvedriften

To av Jons sønner var knyttet til reindriften. Per Jonsson Ljung giftet seg antakelig til en reinflokk, han var 20 år yngre enn sin kone, og ekteskapet var barnløst. Per ”Jungen” er nevnt i Sulitjelma historielags intervjusamling, som en av reindriftssamene som brukte melkegjerdet på Risevasshøgda i Sulitjelma.⁴⁰ Per druknet i Langvatn 5. desember 1870, bare 45 år gammel. Samtidig druknet en annen same, Per Spigdi (Spegle). De to gikk gjennom isen på Langvatn, utenfor Villumselva, og ble tatt inn til land på et sted som siden fikk navnet Daumannvika. Per Jonsson Ljung og Per Larsson Spigdi ble begravd på kirkegården i Saltdal, 29. januar 1871.⁴¹

Andreas Jonsson Ljung var Jons yngste sønn, og født i Sulitjelma. Han var gift med Margreta Ruong, fra Mavas. De to var foreldre til Kristina (Kristine Jungen) født inne i Mavas den 23. april 1865, og døpt samme år i Kvikkjokks kapell. Andreas drev med reindrift i Sulitjelmaområdet, og tilhørte Arvassamene og Luokta sameby.⁴² Fra 1870 ble familien fast bosatt på Vassbottenfjell, selv om Andreas fortsatte med reindrift. I kirkebok for Arjeplog, der han ble oppført som utflyttet til Norge, står det anmerket ”*Jungen*” bak navnet hans. Andreas døde i 1904, og han var den eneste av brødrene Ljung som levde lenge nok til å kunne oppleve at hans fødested hadde blitt befolket av tusentals folk, hundretalls hus, båter og jernbane. Ikke minst var to (av tre) smeltehytter bygget, og svovelrøykens ødeleggelser av vegetasjonen der reinen før hadde beitet, var et faktum. Kanskje var det Andreas som hadde satt igjen sin vandringsstav på fjellet over Mavas.

Alle Jon Andersson Ljungs barnebarn ble bosatt i Norge. Ingen av dem fortsatte i reindriften, derimot kom flere av dem til å livnære seg ved gruvedriften i Sulitjelma. Det er også bemerkelsesverdig at barnebarna så sterkt blir knyttet til spådommen. Det er trolig Kristine Jungen, Jonas Klippen og hans søstre Margrete Nilsdatter, og Maria Nilsdatter (gift Renton)⁴³, som har fortalt om det syn en av deres forfedre hadde, og dermed fikk sagnet næring til å bli husket inn i vår tid.

Jonas Klippen, Margrete og Maria var søsken, deres mor var Jon Andersson Ljungs eldste datter Karin.⁴⁴ I Sulitjelma ble de tre søsknene knyttet til morens slektsnavn ”Jung”. Jonas var gruvearbeider på Jakobsbakken, men han hadde sin familie på Rognan. I et intervju med en annen gruvearbeider blir det fortalt at Jonas hadde et ordtak han til stadighet gjentok: *den dag skal komme at kvinnen skal protestere*.⁴⁵ I dag kan vi konkludere med at også Jonas var sannspådd.

Margrete kom til Sulitjelma ca 1900, etter å ha mistet både mannen Olof Årsja og en ett år gammel sønn, i 1897. Hennes to døtre på 4 og 6 år ble satt bort til oppfostring.⁴⁶ Margrete tok arbeid som kokke ved høgfjellsgruva Hanken, på den måten kunne hun forsørge sine døtre. På Hanken møtte hun den svenske gruvearbeideren Johan Lindblad, de giftet seg i 1903 og flyttet til Jakobsbakken. I et intervju med en annen kokke på Jakobsbakken blir hun omtalt som ”Margrete Jungen”.⁴⁷ Margrete døde i 1925 på Rønvik asyl og ligger begravd på kirkegården i Sulitjelma.⁴⁸

Kristine Jungen, brukte etternavnet Andreassen etter sin far Andreas. Hun var født i 1865 i Mavas, og døpt i Kvikkjokk. Hvilket år hun kom til Sulitjelma er ikke kjent, men hun hadde jobbet både som sjeider og kokk, og i tillegg var hun i flere år pedell på skoleinternatet på Jakobsbakken⁴⁹. Kristine bodde på sine gamle dager i et rom i Storbrakka i Fagerli. Sett i lys av gruveselskapets strenge boligpolitikk, er det merkelig at Kristine fikk bo der til hun døde. Gruveselskapet eide alle hus i Sulitjelma, og ingen enslige eldre fikk oppta husrom etter at yrkeslivet var over. Det tyder på at Jungen-navnet innga såpass respekt at man ikke turte å kaste

henne ut. Kristine døde 21. mars i 1941, 76 år gammel. Karl Kjeldsen i Fagerli gikk da til Mavas til Kristines søskenbarn, Inga Steggo, med hennes jordiske gods. Alt fikk plass i ei skoeske⁵⁰. Kristine er begravd på den nye kirkegården i Sulitjelma, gravstøtten står ennå. Hun var den siste Ljung i Sulitjelma.

Men sagnet om Sulitjelma lever videre.

Sluttnoter

¹ Sulitjelma Aktiebolags årsberetning for 1920 – 21, side 2.

² Kaldskap. Johannes Aanderaa. ”Fra Sulitjelma”. Trykket i Tromsø stifts årbok 1917.

http://www.sulisavisa.no/historielag/Bibliotk/fra_Sul.htm

³ Samme sted.

⁴ Spjelkavik, Wenche. 1999.

⁵ ”Minnesantekningar” av gruveingeniør Carl Fredrik Carlsson. I dette materialet lå et maskinskrevet manus på to sider, med tittel *En del historik, sagn og notater fra Sulitjelmatrakten*, signert ”Arne Carlsson, bergingeniør”. Arne var sønn av C.F. Carlson, og omkom i USA i 1942. Kopier av disse ”minnesantekningar” er gitt til flere privatpersoner, samt Sulitjelma Gruvemuseum. Ett eksemplar ble gitt Wenche Spjelkavik av Elin Trøften, barnebarn av. C. F. Carlsson.

⁶ Olsen, Kjell Lund: Kobbersmelting i Sulitjelma. Kulturvern ved bergverk 2004. Skrift nr. 29.

Kopi av artikkel: <http://www.sulisavisa.no/historielag/Bibliotk/koppersmelt.htm>

Smeltehytta stanset etter at en vannavkjølt elektrode sprakk, og vann kom inn i smeltebadet. Ovnene ble så skadet av ”eksplosjonen”, at videre drift ikke var mulig, i forhold til utslippskonsesjonens snart forestående utløp. Muntlig meddelt av Kjell Lund Olsen, han skulle på skift like etter eksplosjonen, og var en av de første som fikk beskjed om at smeltehytta var stanset og arbeidsforholdet over.

⁷ Først i januar 1891 ble gruveselskapet Sulitjelma Aktiebolag dannet, og med det fikk også stedet et nytt navn, Sulitjelma. Gruveselskapets første dampbåt ble satt i drift på Langvatnet den 26. juli 1892 og i august 1893 nådde første damplokomotiv frem til endestasjonen på Hellarmo, ved utløpet av Langvatn.

⁸ Klihpa Jáuna, het egentlig Jonas Nilsson Stomack. Han kalte seg selv Jonas Klippen. Jungen var hans morfar.

⁹ Ruong, I. 1943 – 44. Side 168. Israel Ruong identifiserer ikke personen som er intervjuet, men sier: Meddelaren, som er den ende kvarlevande nomaden på Barturte, av Barturte-lapparnas gamla nomadstam”. Esther Ranberg har identifisert ham som nomaden Peder Nilsson Ruong, ut fra opplysninger Israel Ruong gir om hans beiteområder og bosted. Nilsson Ruong var også dreng i professorens familie, da Israel Ruong var barn.

¹⁰ Ihlen, Christian: *Forbandelsen*. Oslo 1926. Denne boka har vært viktig lokalt, for folks minne om sagnet. Boka er en skjønnlitterær fortelling om Sulitjelma i gruedriftens startfase. Ihlen var ansatt som skogforvalter ved Sulitjelma Aktiebolag, i årene 1913 – 1920.

¹¹ Universitetsbiblioteket i Tromsø, 2001.

<http://www.ub.uit.no/northernlights/nor/myths09.htm>

og Store norske leksikon. fra <http://snl.no/ESP>.

¹² Frans Holmstrøms utsagn. Se note 5.

¹³ Se note 9.

¹⁴ Lundström, Kjell-Åke, 2004.

¹⁵ Lundmark, Eva: *Anteckningar av 80-åriga Eva Lundmark, Jäckvik*. Arjeplog 1978.

¹⁶ Djupedal, Wolf- Michael. 1987.

¹⁷ Saltdal gård og slekt Bd I, side 221. Se også retteleser til bøkene, side 16.

¹⁸ Djupedal, Wolf- Michael. 1987.

¹⁹ Kristiansen, Roald E., *Noaiden i samisk tradisjon*.. Udatert artikkel. Lest 3.mai 2014:

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SF69rDIZds4J:www.religion.no/wp-content/uploads/tidsskrift/206.doc+&cd=3&hl=no&ct=clnk>

²⁰ Lundmark, Eva: *Anteckningar av 80-åriga Eva Lundmark, Jäckvik*. Arjeplog, 1978.

²¹ Samme sted.

-
- ²² Hutchinson, Alan. Clark, Guri S. 2006. *Saltdal gård og slekt*, Bind IV.
- ²³ Ministerialbok for Saltdal: 847A04, Periode:1770 - 1818 Digitalarkivet.
- ²⁴ Ministerialbok for Saltdal, døde 1802.
- ²⁵ Pål ble drept av Anders Skalok. Se Læstadius, P. *Fortsettelsen*, 1833. Side 197.
Lundström, Carl-Oskar. 2001.
Lundström, Kjell Åke, 2004.
- ²⁶ Solbakk, H. Berg, G. *Slektsbok for Fauske og Skjerstad, bd III*. Bodø 1985. Side 403.
- ²⁷ Nordberg, E. 1955. Side 210.
- ²⁸ Læstadius, P. *Journalen*, 1831. Side 380.
- ²⁹ Nordberg, E. 1955. (Om Maria Nilsdtrs far, Nils Andersson Kålnar. Side 59).
- ³⁰ Samme sted. Side 24 og 31.
- ³¹ Lundström, Kjell Åke, 2004.
Ministerialbok for Saltdal, 1818 – 1841. Fødte og døde 1834 og 1839, Andreas og Kristinas dåp.
http://www.arkivverket.no/URN:kb_read?idx_id=16619
- ³² Nordberg, E. 1955. Side 210.
- ³³ Arjeplogs Tinglags Häradsrätt, AIA: 10, 1830 11/2 §22. Avskrift av Carl-Oscar Lundström.
- ³⁴ Ministerialbok for Saltdal, arkivreferanse: 847A05 Periode:1818 – 1841.
- ³⁵ Se note 9, samme kilde.
- ³⁶ Hutchinson / Clark: *Saltdal gård og slekt BD III* s. 236.
Da Andreas døde i 1904, ble det opplyst at han var født i Fagerli, i Sulitjelma.
- ³⁷ Hutchinson / Clark. 2002. *Saltdal gård og slekt*. Bind I, side 340.
- ³⁸ Arjeplogs kyrkoarkiv, Lysnings- og vigselböcker, SE/HLA/1010006/E I/1 (1867-1889), bildid: A0017437_00003 " som også inneholder Død- og begravning 1867-1894. Død 10.okt.1867, begravet 4. des. 1867. Fattig.... Jonas Ljungö Mahasvuome, 85 år. enkling, dødsårsak høy alder.
- ³⁹ Riksarkivet. Kopi av forhandlinger om grensebestemmelser mellom Fauske herred og prestegjeld og Saltdal herred.. Refnr. 85-10 K, Jno 795 – 1909 K, Statsraad Scheel. Side 29. Sitat fra vitnet Jonas Klippen: *Min bedstefar, Jon Anderssen bodde en længre tid ved Langvandet. Han bodde just på det sted, som senere er kaldt Fagerlid. Hans hus stod der, hvor laboratoriet nu staar. Det sted, som endnu kaldes Renhagen, er den plads, hvor John Anderssen i taaget veir stængte sine rener inde.*
- ⁴⁰ Sulitjelma Historielags lokalarkiv, Ivar Kristiansens intervjusamling. Intervju med Kristen Storli, 1947.
- ⁴¹ Ministerialbok Saltdal, arkivreferanse: 847A07 Periode:1842 -1871.
http://www.arkivverket.no/URN:kb_read?urnread_imagesize=full&info=ingen&hode=nei&show=94&uid=447178&js=j
- ⁴² Von Düben, G. *Om Lappland och lapparna*. Stockholm 1873. Side 441: *Arvaslapparna gå delvis till Ball- och Langvand-sjöarna i Norge.*
- ⁴³ Maria og Nils Renton bodde ved flere gruver, men lengst var de på Jakobsbakken. I 1904 bodde familien i kjelleretasjen i et hus kalt "Trea", som sto midt mellom gruvene Jakobsbakken og Sagmo. Den 8. februar 1904 skjedde det en tragisk ulykke her, da den 23 år gamle Isak Jakobsen fra Fauske skulle tine dynamitt på komfyren inne i brakka. Det ble en kraftig eksplosjon, og det ble sagt at unggutten ble skutt tvers gjennom gulvet og ned til Maria og Nils. Ungdommen døde senere på sykehuset i Sulitjelma. Maria og Nils Renton kjøpte seg en liten gård på Engan, mellom Sulitjelma og Finneid. Gården hadde tilhørt Sulitjelmans første skolebestyrer, Severin Haanes. Her bodde Maria og datteren ved folketellingen i 1910.

---

⁴⁴ Jons eldste datter, **Karin**, f. 1823, ble i 1849 gift med Nils Andersson Snile Stomack f. 1830 i Mavas/Mattme. De fikk 6 barn. Tre av deres barn bodde store deler av sitt liv på Jakobsbakken, ei av høg fjellsgruvene i Sulitjelma.

⁴⁵ Sulitjelma Historielags lokalarkiv. Ivar Kristiansens intervjusamling. Intervju med Karl Andersen, Furnes i Sørfold. (Udatert).

⁴⁶ Margrete Stomack og Olof Årsja fikk tre barn: Petra f. 1891, død 1911 i Evenesdal (Folketellingen 1910 hos morens søskenbarn, Johan Nilson Lasko, og kona Elsa Brita i Evenesdal.. Petra er ”uarbeidsdyktig” og forsørges av gruvearbeider. Den andre datteren, Nella Amalie f. 1893, død 1989, oppfostret på Hals. Olaf Martin f. 1896, død 1897.

⁴⁷ Johanna Nygård fra Saltdal, Intervjusamling av Ivar Kristiansen, Sulitjelma Historielag.

⁴⁸ Solbakk./Berg. 1985. *Slektsbok for Skjerstad og Fauske*. Bind IV.

⁴⁹ Personlig meddelelse fra Sverre Hansen, f. 25/9 1909, d. 30/7 1985. Sverre bodde som barn på Sagmo, og skolebarna herfra måtte bo på internat på Jakobsbakken gjennom vinteren.

⁵⁰ Esther Spjelkavik, f. 16/7 1917. Minner fra oppveksten i Fagerli, datert 1989. Mottatt i brev, 1989.

Litteratur

Djupedal, Wolf- Michael. *Aspekter ved en undersøkelse av befolkningsutviklingen i Mavas i tiden 1739-1826*. Hovedfagsoppgave. Historisk institutt, Universitetet i Trondheim. 1987.

Evjen, Bjørg. *Fra kobbereventyr til marmorby*. Fauske kommune 100 år, 1905 – 2005. 2004.

Nordberg, Erik. *Arjeplogs lappskola : anteckningar*. Stockholm : Fören. för svensk undervisningshistoria, 1955.

Hutchinson, A. og Clark, G. S. *Saltdal gård og slekt*, bind I og IV. Oslo 2002 – 2006.

Ihlen, Chr. *Forbandelsen*. Oslo 1926.

Kristiansen, Roald E., *Noaiden i samisk tradisjon*. Universitetet i Tromsø. Udatert.

www.religion.no/wp-content/uploads/tidsskrift/206.doc

Lundmark, Eva: *Anteckningar av 80-åriga Eva Lundmark, Jäckvik*. Arjeplog, 1978.

Lundström, Carl-Oskar. *Odygd i obygd – en studie av den tingsbehandlade våldsbrottsligheten i Arjeplog 1800 – 1899 i dess sociala context*. D-uppsats, Umeå Universitet, 2001.

Læstadius, P. *Journal af Petrus Læstadius för första året af hans tjenstgöring såsom missionaire i Lappmarken*. Stockholm: Hæggström 1831.

Læstadius, P. *Fortsättning af Journalen öfver missions-resor i Lappmarken innefattande åren 1828-1832..* Stockholm: Nordström 1833.

Olsen, Kjell Lund: *Kobbersmelting i Sulitjelma*. Kulturvern ved bergverk 2004. Skrift nr. 29.

Kopi av artikkel: <http://www.sulisavisa.no/historielag/Bibliotk/koppersmelt.htm>

Israel Ruong, *Studier i lappsk kultur i Pite lappmark och angränsande områden*. Inngår i Svenska landsmål och svenskt folkliv. 1943-44, s. [123]-194 : ill.

Solbakk, H. og Berg, G. Slektbok for Skjerstad og Fauske. Bind III og IV. Bodø 1985.
Spjelkavik, Wenche. 1999. Sulitjelma Kirke 100 år, 1899 - 1999. Nasjonalbiblioteket,
bokhylla.no: heftet er digitalisert og kan leses der.

Aanderaa, Johannes. Fra Sulitjelma. *Fra Nordland og Finnmarken*. Tromsø stifts Årbok. 1917.
http://www.sulisavisa.no/historielag/Bibliotk/fra_Sul.htm

Utrykte kilder

Sulitjelma Historielags arkiv. Ivar Kristiansens intervjusamling.

Sulitjelma Gruvemuseums arkiv. Sulitjelma Aktiebolags årsberetninger 1920 – 1921.

Riksarkivet. Kopi av forhandlinger om grensebestemmelser mellom Fauske herred og prestegjeld og Saltdal herred. Arkiv s-1045 Justisdepartementet, kommunalkontorene K og

Kommunalavdelingen serie Aa – referatprotokoller og registre, bok 8 – referatprotokoll K 1910.

Refnr. 85-10 K, Jno 795 – 1909 K, Statsraad Scheel.

Arjeplogs kyrkoarkiv, Lysnings- och vigselböcker, SE/HLA/1010006/E I/1 (1867-1889), bildid: A0017437_00003 " som også inneholder Død- og begravning 1867-1894.

Arkivverket: Digitalarkivet. Skannede kirkebøker. Ministerialbøker for Saltdal.